

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GELİMLER VE OCAK

Sevilay AYVA*

Giriş

İnsanlık tarihinde, ateşin beş yüz bin yıldan beri yakıldığı bilinmektedir. Bu sürenin başlangıcından itibaren ateşin insan hayatındaki yararları ve gösterdiği gelişme bir yana, onunla ilgili birçok inanma ve tören de ortaya çıkmıştır. Hatta dünya üzerinde, bazı ilkel kavimler arasında ateş bir tapınma unsuru olagelmştir. Nitekim burada, İran ve Hindistan gibi bazı kültürlerde ateş Tanrılarının olduğu hatırlanmalıdır. Bunun yanında, Yunan mitolojisinde Prometheus ve onun etrafında anlatılan mitlerde de ateşle ilgili uygulamalar bulunmaktadır. Ayrıca bazı Asya, Avrupa ve Afrika milletlerinin, ateş ve onun kullanımı ile ilgili birtakım inanmalarını da bu arada sayabiliriz.

Dünya üzerindeki belli başlı kültürlerin ateşle ilgili düğünü ve inanma unsurlarına kısaca göz attıktan sonra burada, ateşin Türk düğünce sisteminde yerini almasını sağlayan, onun etrafında gelişen birtakım inanma ve âdetler üzerinde duracağız. Bu sırada, insan psikolojisi ve onun tabiat karşısında davranışının ortaklıkları sebebiyle ateşle ilgili farklı kültürlerde, farklı ırklarda benzer noktaları belirleyebileceğimizi de göstermeye çalışacağız.

Konu

Türklerde ocakla ilgili inanma ve gelenekler; birlik, bütünlük, sağlık, ebedîlik ve Tanrıyla ilgilidir. Düğünce sistemimizde Türk hayatının sürekliliği de ancak Tanrı kut'u ile sağlanmaktadır. İşte bu kutunun üzerimizde kalması için her aile ocağının daima yanması gerekiyor. Buna başlı olarak *ı* *ı* *ı* *ı* ve *ı* *ı* da Tanrı'nın gazabına uğrayıp Tanrı kutu'nun o aileden uzaklaşması ile ilgilidir. İşte aile ocağının, Tanrı ocağı olarak görülmesi sebebiyle de, onun söndürülmesi veya dağıtılması yapılabilecek en kötü fiildir. *ı* ailenin soyunun tükenmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, "Ocak; yuva, ata ve baba ocaklarına dayanmakla değerlendirilirdi." (1) Yani ocağın sahibi, ailede Tanrıyı sembolize eden babada aranılıyordu. Çünkü Türk'ü koruyan Tanrı, Türk ülkesini yöneten hakan, ailenin reisi de babadır. Bu yüzden ailede Tanrıyı baba sembolize eder ve

---

* SÜ. Sosyal Bil. Ens. Türk Dili ve Edeb. Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi / KONYA.

oca ın sahibi de odur. Bu sebepten dolayı onun korunması ve ona saygı duyulması gerekir. Kısaca Türklerde ate kültünün, aile oca ı kültü ile yakından ilgili oldu u görülüyor.

Aile oca ı inanı nın Türk kültüründe yerini buldu u bir uygulama da dü ünlerde gerçekte tirilen âdetlerdir. Türk boyları dü ün törenlerinde sıkça rastladığımız ate , ocak ve bunlarla ilgili olarak uygulanan törenler, bize Türk din ve kültür tarihi içerisinde ate ve ocak kültürünün köklülü ünü göstermektedir. İmdi, konuyu a a ıdaki ba lıklar altında de erlendirmeye çalı aca ız.

a. Türk Destan Gelene inde Kadınlar ve Ocak

Dünya üzerinde, ran ve Hindistan'da oldu u gibi Türklerde bir ate kültü yoktur. Buralarda sönmeyen kutsal ate , evin dı ında ve tapınılacak yerlerde yakılır. Türklerde ise kutsal olan, evin içinde bulunan aile oca ıdır. (2) Ailenin sembolü, evin merkezinde bulunan ocaktır. Nitekim, evlilik törenlerimizdeki ocak ve ate le ilgili inanma ve âdetler de evin merkezinde bulunan bu ocak etrafında gerçekte tirilirdi.

Kuzeydeki Türk gruplarından Yakutlarda evlilik, sönmeyen bir ate yakma ekinde ifade edilmektedir. (3) Çünkü evlilik sırasında yeni bir ocak kurulmu oluyordu. Bu oca ın daima yanması gerekmektedir. Bunun sebepleriyle ilgili bazı bilgileri yukarıda vermi tik. Altay Türklerinin kahramanlık destanlarında **Alıp Mana** bu dü ünceyi öyle dile getirir:

ı

ı   ı ı   ı

ı (4)

Alıp Mana 'ın, Erke-Karakçı ile kaderlerinin birle ece ini, ate lerinin birlikte yanmasıyla ifade etmesi oldukça dikkat çekicidir. Her hâlde bu, sönmeyen bir ate yakma fikri ile ilgili olsa gerektir.

Türklerde   ı   , sahibi erkektir. Fakat oca a bakan, onu bekleyen, besleyen ise kadındır. Nitekim, Türk kültür tarihinin aheseri **Dede Korkut Kitabı**'nda "O ul atanuñ yetiridür iki gözinüñ biridür. Devletlü o ul kopsa oca ınuñ közidür." deniyor. (5) Ate in kolay elde edilemedi i zamanlarda, ate

Biz bu sözün erkek ve kızların sosyal durumları ile ilgili oldu

ise baba yakıyor. Bu yorum yine **Ögel**'e aittir. Ancak bugün çoklukla oca ı anne yakar. Bu, eve yeni gelen geline verilen bir görevdir. Hatta bununla ilgili olarak bazı yerlerde gelin adayı olacak kızın ate yakı ma da bakılır. Kırgız Türkleri'ne ait bir gelene e göre ise Isık Göl civarındaki köylerde, "Yanan ate i korumak, yani sönmesine mani olmak gelinin görevidir. (10) Nitekim ate in yalnızca çakmak ta ıyla elde edildi i zamanlarda bu zor i i ancak bir erkek yapabiliirdi. Bu, ancak ilkel topluluklarda böyledir. Sonradan bir görev de i imi olsa gerektir. Günümüzde bile böyle durumlarda "Ate i baba bulup yakar; oca ın ba ı

Görüldü ü üzere, nikâhtan sonra eve gelen gelinin yaptığı ilk iş oca a saygısını göstermektir. Buradaki ve diğer örneklerdeki uygulamaların ate e de il, ailenin sembolü olan oca a yapıldı ı açıktır. Nitekim ocak, ailenin ve hayatın sürdürü ünü gösteren bir delil niteli i ta ır.

Türk dü ünçe sisteminin en orijinal eklini yansıtan destanlar, kültür tarihimiz açısından çok önemlidir. Aile oca ına kadının saygısını gösteren bu destan parçasını da iyi yorumlamak ve de erlendirmek gerekmektedir. Bu sayede bugün bütün Türk dünyasında gerçekleştirilen bu türden âdetleri en güzel ekilde yorumlayabiliriz.

Abdülkadir nan, kadınların aile oca ına saygılarıyla ilgili olarak unları söyler: "Yeni gelen gelinlerin ata çadırının oca ındaki ate e selâm verdiklerini ben çok gördüm. Buna Kazaklar "tecim" derler ki, galiba, Arapça "tâzim" kelimesinin bozuntusu olsa gerek. Hocaları çok olan bölgelerde bu âdet yasak edilmiştir." (15) Bu gelene i, slâmiyete aykırı bulundu u için Anadolu'da bulmak çok zordur. Fakat bazı yollarla koca oca ına saygı mutlaka gösteriliyordu. Biz de bunun örneklerini a a ıda sıralamaya devam edeceğiz.

b. Âdet ve nanmalarda Gelinler ve Ocak

Yukarıda sundu umuz destan parçaları, bize daha eski Türk ya ayı ve dü ünü ünün örneklerini göstermektedir. Millet hafızası, elbette bunları bir ekilde saklayıp bazılarını günümüze kadar sürdürü gelmiştir. te, biz de bu ba lık altında bunların günümüze kadar gelebilen uygulamaları üzerinde duracağız. Konumuzla ilgili bilinen en dikkat çekici örneklerden birine göre, Altay Türkleri arasında ni anlı kızlar dahi "Zaman zaman ni anlılarının evlerine geldikçe, yere kadar e ilir, oca a saygı gösterirlerdi. Buna kar ılık da "Oca ın asla sönmesin." diye duada bulunurlardı..." (16) Anla ılan o ki, gelinler daha o oca a gelmeden, ona kar ı olan saygılarını ispatlamak durumundaydılar.

Kazak-Kırgızlar arasında tespit edilen, gelinin oca ın etrafında üç defa dola ması, ba mını oca a de dirmesi gelene i vardır. (17) Bu uygulama bugün Anadolu'nun bazı bölgelerinde de gerçekleştirilmektedir. **Aksaray**'ın **Ortaköy** ilçesinde yapılan dü ün törenlerinde gelenek, sembolik olarak ya atılır. Buna göre, gelin, ma geldi i zaman, oca ın sembolü olan saç etrafında üç defa dola tırılır. (18) Aynı uygulama **Adana**'nın **Kozan** ilçesinin bazı köylerinde isli kazan etrafında yapılarak sürdürü lmektedir. (19) Yine aynı gelenekle **Makedonya**'da, **Jitinonik-Debre** Türkleri'nde de kar ıla ıyoruz. Gelin, gerde e girmeden önce, kayın validesi onu oca a götürür ve kafasını oca a üç defa vurur gibi yapar. "Böylece bu oca ın kutsiyetini ve bereketini unutma, yeni mesul sensin, demi olur." (20)

Burada sıraladığımız örneklerden de anlaşılabilir ki, gelinler ve ocak arasındaki uygulamalar bütün Türk dünyasında çeşitli ve benzer şekillerde yorumlanarak gerçekleştirilmektedir.

Türk kültüründe ocağın kendisi yanında; duman, alev, ışık ve sıcaklık gibi unsurlarında da bazı hikmetler aranmıştır. **Kastamonu**'da **Daday** çevresinde, gelin evinden çıkarken maya, kavrık, mısır ve kül alınır. Alınan kül, damadın evine gelindiğinde, ocağın sembolü olan ekmeğin ortasına dökülür. Buradaki inanç, "Gelin, nasibi ile gelir." niyetidir. (21) Yani yapılan iş, ocağın bereketini sağlamak ve derinde bunun için verilen garantiyi göstermek içindir.

Yine, eski geleneklerini en canlı şekilde yaşatan Altay Türklerinde gerçekleştirilen benzer bir uygulamada komşular yeni gelinin evine odun getiriyorlar ve ocağı yerle tirerek, "Ocağın hiçbir zaman sönmeyin!" diye dua ediyorlar. (22) Bu gelenekte de kadınlar ve ocak arasında kutsalla tirilen benzer gösteren unsurlar vardır. Bizim bu konuyla ilgili olarak söyleyebileceğimiz şudur ki, Altay Türklerinde ocak yakmakla görevli olan kadına, benzer kadınlar da yardım ediyorlardı. Bu, ancak yeni kurulan yuva ocağının yanması için bir destek olabilir. Gelin ise ocağı bakan, onu besleyen sorumluluk sahibi bir kişidir.

c. Gelinlerin Ocağına Selâm ve Sağı

Türklerde, evliliğin sönmeyen bir ocak kurmak ya da ateş yakmak şeklinde ifade edildiğini biliyoruz. Bu durumda, ocağın ateşinin de çeşitli törenlerle selâmlanması, beslenmesi gerektiğidüşünüyor. İşte bunun için, kaynağı çok eskilere dayanan ve Türk boylarının hemen hepsinde görülen çeşitli gelenekler meydana gelmiştir. Bu anlamda verdiğimiz örneklerle devam edersek, Yakutlarda kız kaçırma usûlüyle yapılan düğünlerde, delikanlının arkadaşları, kız kaçırıldıktan sonra çalı çırpıdan bir oda (odag) yaparlar. Bu odağın kapısı yoktur. Güvey ile gelin burada üç gün kalırlar. Bunlar ateşlerini çakmak taşıyla kendileri yakmak zorundadırlar. Dışarıdan ateş ve kibrit verilmez. (23) Çünkü kibritle yakılan ateş Rus ateşi olarak değerlendirilmektedir. Bu gelenekte de ilk defa yakılan aile ateşine verilen önemi görmekteyiz. Buradan çıkarılabilecek tek yorum ise bu insanların, bir kadın ve bir erkekten meydana gelen aileyi ve temelde bir ocak kurabildiklerini ispatlıyor olmalarıdır. Yani ocak, yalnızca kurucu ailenin kendi çabasıyla yakılarak değerlendirilmektedir.

Bizim de konuyla ilgili olarak belirlediğimiz bir âdet, **Mersin**'in **Gülner** ilçesinin **Topraklık** köyünde gerçekleştirilmektedir: Düğün günü damat, dağda katırlara "çıra" yükler ve bunları gelinin evine getirir. Sabah saatlerinde, orada ocak taşı kurulur ve düğün günü kız evinde yenilecek ekmeğin bu çiralarla yapılır. Gelin alma zamanı gelince de meydana yakılan aynı ateşten gelin atlatılır. (24)

Ay e Çınar'dan derledi imiz bu âdete göre, e er gelin ate ten atlarken ayakkabısını ate in içine dü ürür, gelinli inin bir ucunu tutu turursa evlili i yarım kalır. Kısacası bu, iyiye i aret de ildir. E er böyle olursa bir süre sonra gelinin ya kendisi, ya e i, ya da aile fertlerinden biri ölecek yahut da ba ka bir felâkete u rayacaktır. Kaynak ahsımız **Ay e Çınar**, köyde bunun örneklerinin çok ya andı nı da belirtmektedir. E er gelinin atlaması ba arılı olur ve elbisesini ate e ili tirmez, ayakkabısını ate in içine dü ürmezse o gelin atiktir ve iyi bir ömür sürecektir, geldi i oca a hayır getirecektir. Aynı zamanda bunun bir arınma hareketi oldu unu da kaynak ahsımız ayrıca belirtmi tir.

Kendisinden bu bilgileri aldı ımız ki i, uyguladıkları bu hareketin ate e bir saygı anlamı ta ıdı nı söylemektedir. Ayrıca yeni bir ocak kuracak olan kadının, yine ate le denenmi oldu unu dü ünüyoruz. Temizlenme törenleriyle ilgili olarak **Plano Carpini**'den nakledilen bilgiye göre, **Göktürk Devleti**'ne elçi olarak gönderilen Bizanslılar iki ate arasından geçirilmi lerd. Ate le temizlenme törenlerinin en eskisi budur. Aynı gelene in ya da benzerlerinin birçok yerde tören hâlinde ya andı nı da bilmekteyiz.

Yine günümüze dönersek Uygurlarda gelin kızın geçece i yola belli aralıklarla ate yakılır. Erke in evinin önüne gelindi inde gelin, kilime sarılıp ate üzerinden geçirildikten sonra içeriye alınır. (25) Ya da **Mersin**'de uygulandı nı belirledi imiz ekilde oldu u gibi, gelin götürülürken ate yakılıp üzerinden atlatılır. (26) **Sivas**'ın **Karaözü** kasabasında uygulanan bir ba ka gelin indirme âdetine göre ise gelin, attan indirilir indirilmez hemen orada hazırlanmı kül üzerine konulmu köze bastırılır. nanı a göre, bu i lem gelinin geldi i eve köz gibi yapı ması için uygulanır. Yani âdet, gelinin evine sahip çıkması içindir. (27)

Gelinlerin geldikleri evin oca na ba lılıklarını ve saygılarını gösteren âdetler bütün dünya Türklü ünde görülür. Bunun en dikkat çekici örneklerinden birini yine Altay Türklerinde buluyoruz. Türk dü ünce sistemini yabancı etkisinden en uzak ve özgün ekilde ya atan bu Türk bölgesinde gelin, kayın pederinin "yurt"una girdikten sonra oca nın önünde yere kadar e ilir. Bunun üzerine kayın peder veya akrabalarından biri gelini "takdis" ederek unları söyler:

l l
l l
l l
l

l

l

l

l

l l l

l

l l

l l l

l

l l l

l

l

l l

l l

l l

l l

l

l

l

l

l

l

l l

l

l l l

l l l

l

l

l l

l

l l

ı
ı ı ı
ı ı
ı ı
ı ı (28)

Bu duada da daha önce belirttiğimiz ateşin temizleyici gücü ve gelin gelecek kızın her türlü kötülükten sıyrılarak gelmesi fikriyle karışılıyor. Bu, elbette ateş aracılığıyla yapılıyordu. Yukarıdaki duada eve yeni gelen geline, "Oturdunun yerin külü bol olsun." denmektedir. Söyleyebileceğimiz budur ki, ancak yanan ve yakacakları bol olan bir ocağın külü bol olabilir. Bu da her hâlde zenginlik ve bereketi sembolize eder. Duanın devamında ocaktan bereketle, zenginlikle, ferahlıkla ilgili pek çok şey istenirken "Mangalın tağ gibi sağlam olsun!" deniliyor. Burada, önemli olan budur ki bu istekler, Tanrıya iletilmesi için ocağın başında yapılmaktadır. Ayrıca bu geleneğin, ocağa selâm ve saygıyı sunmak olarak da değerlendirildiğini biliyoruz.

Yukarıda sunmaya çalıştığımızı

ç. Odun Ümmecisi ve “Allah senin o luna da göstersiz.” Duası Üzerine

Yine konumuzla ilgili olarak Anadolu'nun bazı bölgelerinde uygulanan geleneğinden bahsetmek istiyoruz. Âdete göre, "Odun ümmecisi" olarak bilinen bir grup, dü ün ba layınca e eklerle da a oduna gider. "Dayı Ba ı" denilen ve bunlara ba kanlık eden ki i, yakla ık yüz e ek yükü gelen bu odunlardan seçtiklerini bir delikanlıyla kız evine gönderir. Ardından köye geldikleri zaman bütün delikanlılar toplanır. Köyün içinde dola an delikanlılar evlere bir iki odun atıp, "Allah senin o luna da göstersiz." diye duada bulunur. Evin sahibi de tavuk, ya , eker, vb. bir hediye verir. Delikanlılar, sonunda birle ip topladıkları tavukları birkaç gün boyunca yerler. (30)

Yukarıda sundu umuz gelenekte, "Allah, senin o luna da versin." diyen delikanlıların yaptıkları i bellidir. Gerçekle tirilecek dü ünle yeni bir ocak kurulacaktır ve onlar da bu oca ın tütmesini sa lamak için odun getirmektedirler. Bu gençler, söz konusu duayı edip, ev sahibine ileride o ulları tarafından kurulacak ocak için birkaç odun vermişlerdir bile. Sonuçta bu ocak ancak ona bir bakıcı (gelin) alındı nda kurulmuyor muydu? te varmak istedi imiz sonuç udur: Türk kültüründe yeni ocak kurmak, erke e verilen çok önemli bir görevdir. Ancak, onu besleyip bakacak olan da, o oca ın kadınıdır. Türk dünyasındaki dü ün âdetleri içerisinde yer alan bütün bu türden gelenekler de i te bu dü üncede kendisi yer bulabilecektir. Dikkat edilirse gözden geçirdi imiz bütün geleneklerde bir oca a bakıcı olarak seçilen kadın da önce o oca a saygısını sunup daha sonra ondan istedi i faydaları söylemektedir.

d. Dü ün Türkülerinde Ocak

Konuyla ilgili olarak ele alacağımız son husus da gelinler için söylenen dü ün türküleridir. Türkiye'de dü ün türkülerini incelendi imiz zaman gelin ve kurulacak ocak ile ilgili çe itli motifler oldu unu fark ettik. Hamit Zübeyr Ko ay'ın Türkiye Dü ünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme adlı kitabında nakletti i dü ün türküsü bu konu için çok anlamlı bir örnektir:

l   l
l   l
                 l

(31)

Gelin, "elin oca ına", kuca nda odunlarla geliyor. Bu fikrin Türkiye'deki Türkmenlerin, "Er obanın alafı, kız evin közüdür." (32) görü üyle paralellik gösterdi ini dü ünüyoruz. Yani erkek alevdir, yanar fakat o obanın ate idir, evde saklı de ildir. Kadın ise evden, evdeki ate ten sorumludur. Bu yüzden kadın, evin közünü söndürmemek için kuca nda odunlarla geliyor.

Yine aynı dü üncenin bir ba ka örne inden bahsedelim: **Makedonya**'da **Vlondova** Yörük Türklerinde, evlilik öncesi istetmelerde, "Dünür Gitme" âdetleri vardır. Buna göre o lan babası, kız evine varınca oca ın etrafında oturur ve ate i karı tırır. (33) Bizim buradan anlad ı mız göre, kız babasının oca ını karı tıran baba, oca ını her zaman bekleyecek bir köz ve bakıcı istiyor.

Anadolu'nun pek çok yerinde söylenen türkülerde sahip oldu umuz kültürle ilgili birçok konuyla kar ıla ıyoruz. Benim de çocuklu umdan bu yana annemden pek çok defa dinledi im bir türküde, Türk insanının hayatında oca ın yerini alan Tandır, bir gelin adı olarak kar ımıza çıkmaktadır. Hikâyeye göre evlendikten sonra çalı mak için **Adana** civarına gurbete giden bir adam, tam on sekiz yıl memleketine dönmez ve e ini görmez. Bu arada, yeni gelin olan kadın ise evini, oca ını terk etmemektedir. Aynı zamanda kadının, kendisini bu kadar uzun süre görmeyen kocasından bir de o lu olmu tur. Nihayet evini oca ını hatırlayıp memleketine dönen koca, e ini on sekiz ya ında bir delikanlı ile görünce, onun hakkında yanılır ve bu sırada u türküyü söyler:

l l
l
l

Tandır Gelin de u cevabı verir:

l l l l
l l l
l

(34)

Biz bu türküyü konumuz açısından çok anlamlı bulmaktayız. Nitekim kocası evini, oca ını bırakıp gitti i, kendisini yıllarca arayıp sormadı ı hâlde o, evine ve oca ına bakmaya devam eden kadının adı, **Tandır Gelin**'dir. imdi burada Türkmenler'in "Er obanın alafı, kız evin közü." anlayı ı ispatlanmı oluyor. Konuyu bu ekilde ortaya koyunca, durumun sıradan bir tesadüf olmadı ı açıkça hissedilmektedir. Görüldü ü gibi Türk kültüründe aile oca ı ile gelin arasında bir ekilde bir ili ki mutlaka kurulmaktadır.

Yine ba ka bir türküde:

l
l l l
l l l l

(35)

Bir ba ka dü ün türküsünde de öyle sesleniliyor:

l l l
l l
l l
l l (36)

Elbette biz bunları söylerken ocak kuranın erkek oldu unu unutmuyoruz. Gelene e göre oca ı erkek kurar, kadın ise onun bakıcısıdır. Bunu dile getiren bir türkümüz ise öyledir:

l l
l
l l l (37)

Yalnız bu konuyu karı tırmamalıyız. Mesele udur ki erkek, oca ın kurucusu ve sahibidir. Onu ya atıp yakmak ise kadına aittir. Bu da zaten u anda konumuzu yakından ilgilendiren asıl husustur.

Sonuç

Bu incelememizde ortaya koydu umuz belgelerde görüldü ü gibi bütün Türk dünyasında ocak ve gelinler arasında bir ba kuruldu unu ortaya koymaya çalı tık. Aynı zamanda, kurulan bu ba da yine bütün Türk dünyasında bir benzerlik ve yakınlık içerisinde oldu unu da göstermeye çalı tık. Bu benzerlik ve yakınlık, sundu umuz destan parçalarına ve geleneklerin eskili ine ba lı olarak kaynakları çok eskilerde yatan Türk inanç sistemine dayanmaktadır. Önemli olan ise bizlerin bir ekilde bu ba ı bulup gün yüzüne çıkarmamız ve Türk kültür birli ine hizmet edecek böyle küçük ta ları yerlerine yerle tirmemizdir. Konuyu destekleyecek pek çok örne in gerek Türkiye Türklü ünde ve gerekse Türkiye dı ındaki Türklere ço altılabilece ini belirtmek istiyoruz. Ancak bizim burada yaptı ımız yalnızca konuyu anlatabilecek örnekleri seçmektir. Önemli olan da zaten imdilik bunları ortaya çıkarabilmektir.

NOTLAR

1. Bahaeddin Ögel, C. II, Ankara 1995, 502.
2. , 504.
3. ay.
4. Metin Ergun, ı Ankara 1998, 102.
5. Muharrem Ergin, ı C. I, Ankara 1994, 74.
6. 67-77.
7. Bahaeddin Ögel, C. I, Ankara 1993, 105.
8. Sevilay Tekfidan, Konya 1999, 41, bitirme tezi.
9. Abdülkadir nan, Ankara 1995, 131.
10. Zekeriya Karadavut - Mustafa Aksoy, "Kırgız Gelenekleri ve Abramzon", , 21 (171), Kasım 2001, 58-61.
11. Ögel II, 503.
12. 510.
13. ay.
14. Abdülkadir nan, C. I, Ankara 1987, 140-141.
15. ay.
16. Ögel II, 512.
17. Hikmet Tanyu, "Ate le ilgili nançlar", ı Ankara 1976, 292.
18. Sevim Tekfidan, Ortaköy (Aksaray) 1952, ilkokul mezunu, ev hanımı.
19. Mustafa Türkeli, Kozan 1975, üniversite mezunu, ö retmen.
20. Ya ar Kalafat, ı ı stanbul 1994, 39.
21. Ata Erdo du, Kastamonu 1993, 146.
22. Ögel II, 505.
23. 166.
24. Ay e Çınar, Mersin 1985, ilkö retim, annesinden duymu .
25. Abdülkerim Rahman, (çev: Soner Yalçın - Erkin Emet), Ankara 1996, 107.
26. Rahman, 138.
27. Ahmet Özerdem, Ankara 1994, 109-110.

28. Wilhelm Radloff, (çev. Ahmet Temir), İstanbul 1976, 177-178.
29. Yavuz Bülent Bakiler, "Sivas'ta Batıl Tıkatarlar", 2 (14), Mart 1974, 8.
30. *ı*
Derleyen: Ümit Türk, kaynak ki i: Tahsin Tüfekçio lu.
31. Hamit Zübeyr Ko ay, Ankara
1944, 172.
32. Ali Rıza Yalman [Yalgın], *ı* C. II, Ankara 1933, 66.
33. Kalafat, 30.
34. Hayrettin vgin, "Tandır Gelin", 7 (76-77), Mayıs-Haziran 1979, 20.
35. Mehmet Ali Tipi, "Konya'nın Bozkır lçesinde Kız steme, Ni an ve Dü ün",
ı *ı* 6 (127), ubat 1960, 2091.
36. *ı*
Derleyen: F. Demet Eker, kaynak ki i: Fazilet Lo o lu.
37. Özerdem, 109.